

הרב אברהם יוסף גארדאן

מח"ס הליכות השבת, וראש כולל רז"א דשבתא

בענין שימוש ביו"ט במים חמים הבאים מדוד עלעקטריק

(בוילער)

לעלעקטריק, ואף התרמוסטט [thermostat] שבהם פועל ללא עלעקטריק. כאשר מצטננים המים 2 נפתח על ידי התרמוסטט צינור של געז³, והגעז נדלק על ידי הפיילע'ט, והמים מתחממים. וכאשר הם מתחממים דיים, התרמוסטט סוגר את צינור הגעז, והאש הגדולה כבה בעוד הפיילע'ט נשאר דלוק.

ללא פיילע'ט – בדודים אלו מצוי מין נוסף, שאין בדוד פיילע'ט שמדליק את האש, אלא עלעקטריק עגנייטער [מצת, igniter]. וכאשר האש צריכה להדלק, יוצא ניצוץ מעגנייטער זה ומדליק⁴, אך מין זה אינו מצוי כל כך כאן בארצה"ב⁵.

ב' - דוד הפועל על ידי עלעקטריק, ואין בו געז⁶: בדודים אלו יש גוף חימום עלעקטריק, וכאשר מצטננים המים, התרמוסטט⁷ מפעיל את גוף החימום העשוי

בגליון ס"ד התפרסמו תשובות מרבנים חשובים בענין שימוש במים חמים הבאים מדוד עלעקטריק (בוילער) ביו"ט, וראיתי לנכון לסכם את השאלה בקיצור לפי המציאות, ולפי משנת גדולי הפוסקים מהדור שעבר.

סוגי הדודים הקיימים

ראשית כל יש לדעת, שיש בין הדודים הקיימים כמה דרכים באופן חימום המים, ופשוט שאי אפשר לדון בהלכה זו מבלי להבין את המציאות הפרטית שבה דנים. ויש לחלק את אופני חימום המים בדודים המצויים כיום בשוק, לארבעה סוגים עיקריים:

א' - דוד הפועל על ידי געז, ויש לו פיילע'ט¹: דודים אלו הם הסוג הישן והמצוי ביותר בבתיים. ודודים אלו פועלים באופן מכני [mechanical] בלבד, ואינם מחוברים כלל

1 בשפת המדינה Gas hot water tank.

2 המים הקרים נכנסים דרך צינור הנמשך מראש הדוד אל תוכו עד קרוב לשליש התחתון סמוך למקום האש, שם יוצאים המים [וגם באמצע יוצאים מעט מים בנקבים שבצינור], ומשפיעים על התרמוסטט. וכן בכח זרם המים הקרים [water-presser] נדחקים המים החמים שבראש הדוד אל הצינור היוצא אל הכיור. וכן דרך פעולתם של סוגי הדודים המבוארים להלן בסוג ב' וג', וההבדל הוא רק באופן החימום.

3 התרמוסטט המכני פועל על ידי גליל מתכת המסתובב על ידי השפעת דרגת החום, וזה מסבוב הכיסוי שעל צינור הגעז, ואין בו שום פעולה עלעקטרי. [תרמוסטט כעין זה מצוי גם בתנורי געז שאינם פועלים על ידי עלעקטריק]. בנוסף יש בתרמוסטט חישן הבודק האם הפיילע'ט דולק, ובאם לאו אינו מניח לצינור הגעז להפתח [מחמת הסכנה שביציאת הגעז ללא אש] וגם הוא פועל ללא עלעקטריק אלא כדרך הנ"ל על ידי גליל מתכת [כן ביררתי אצל ממומחים העוסקים בזה. והגרמ"מ ווייסמנדל בתשובה בגילון ס"ד (עמ' נ"ג הע' 1) כתב שהאש של הפיילע'ט יוצרת בעצמה זרם עלעקטריק קטן, ודבר זה צריך עוד בירור].

4 ועוד אופן לזה הוא בלי ניצוץ, והוא שיש ברזל המתחמם עד כדי להט, וכאשר הגעז של האש הגדולה עובר דרכו הרי הוא נדלק.

5 ויש להבהיר, שיש להבדיל בין מין זה, בו נדלקת האש על ידי עלעקטריק עגנייטער, למה שמצוי היום ברוב דודי המים וגם אלו הפועלים על ידי פיילע'ט, שיש בהם מכשיר קטן שאפשר להדליק בו (ידנית) את הפיילע'ט [כגון בשעת תיקון הדוד, או אם יש הפסקת געז], ואין צורך להשתמש בגפרור. שמכשיר זה אינו בא כלל כתחליף לפיילע'ט, ואינו מופעל מעצמו, ופשוט שלענין הלכה אינו מעלה או מורד.

6 בשפת המדינה Electric hot water tank.

7 גם תרמוסטט זה אינו פועל על ידי עלעקטריק וכנ"ל לענין סוג א', אלא באופן מכני, רק תחת שכאשר מגיע למידת

שבתות, ובזה הם שבים ונכנסים לתוך הבוילר של מערכת ההסקה. ב', מערכת ההסקה מתחילה לפעול¹², ואם המים שבתוך הדוד הקטן שלה אינם חמים כדבעי נדלקת בו האש¹³.

ד' - חימום בלי דוד מים¹⁴: אין כלל דוד מים, אך כאשר נפתח ברוז המים החמים, עוברים המים הקרים דרך אש לזהטת הנדלקת בעלעקטריק עגנייטע'ר, על ידי חיישן [sensor] החש בפתיחת ברוז המים החמים על ידי תנועת המים בצניור, והמים מסביב ככך כמה פעמים בתוך האש, וכך הם יוצאים חמים מהברז. בנוסף לכך יש תרמוסטט המווסת את דרגת האש¹⁵.

דברי גדולי הפוסקים בדיון הסוג הראשון

ובזה נבוא לחלק ההלכה: הנה הרבנים המשיבים בקובץ ס"ד באו בהנחה פשוטה שבסוג הראשון והמצוי בבתים של דוד המים מותר להשתמש ביו"ט¹⁶, וכל הנידון היה האם המינים החדשים¹⁷ נכללו בהיתר זה.

מתכת אשר מחמם את המים. ויש להבהיר שאף שגם גוף המתכת מתחמם, אינו מגיע לדרגת מתכת לזהטת, מפני שהמים מצננים אותו⁸.

ג' - דוד המחובר למערכת החימום הביתית⁹: בתוך הדוד הגדול ישנם צינורות מים, וכאשר המנוע פועל (כדלהלן) זורמים המים דרך הצינורות לתוך דוד מים קטן המונח בתוך הבוילר [boiler] של מערכת ההסקה הביתית (היינו הסטיים [steam] שמחממים את הבית). בדוד המים הקטן שבבוילר יש תרמוסטט, ובאם המים שבו מצטננים בדרגה מסוימת הוא מדליק אש בבוילר¹⁰, והמים שהתחממו בדוד הקטן שבים בצניורות אל דוד המים הגדול ומחממים את המים שבו לדרגה הראויה לשימוש¹¹.

ופעולת התרמוסטט שבדוד הגדול היא, שכאשר מידת החום של המים שבדוד הגדול יורדת נגרמות ב' פעולות: א', מופעל מנוע עלעקטריק [motor] המסביב המים

חום יפתח צניור הגעז, הרי הוא מחבר חוט עלעקטריק הגורם לחימום המתכת. וסדר כניסת המים הקרים התבאר לעיל בהע' 2.

8 דרגת הלהט של מתכת גבוהה בהרבה מדרגת הרתיחה של מים, ולכן קדרה מלאה מים המונחת על האש אינה מגיעה לדרגת להט כמו קדרה ריקנית. כן ביררתי אצל מומחים, וכן כתב בשו"ת משנה הלכות (ח"ה סימן ס"ח ד"ה אלא דבעיקר) [לענין מיחם מים].

9 בשפת המדינה Indirect hot water tank.

10 יש ב' אופנים בהדלקת האש שבבוילר, או על ידי פיילע'ט או על ידי עלעקטריק עגנייטע'ר. וכפי שביארתי אין בזה אופן מצוי אלא עתים כך ועתים כך.

11 יש גם סוג של דוד הפועל באופן הפוך, שבתוך הדוד הקטן של הבוילר יש צינורות של מים קרים נקיים [המים שבתוך מערכת ההסקה הם מלוכלכים מרוב שימוש חוזר] המתחממים על ידי המים החמים שבדוד הקטן, וכך יוצאים מיד לתוך הבית, ואין זה מצוי בדרך כלל בבתים [לפעמים עושים כן במקוואות].

12 מערכת ההסקה אינה פועלת כסדר, והמים שבדוד הקטן שלה אינם חמים, אלא כאשר מפעילים אותה בודק התרמוסטט את חום המים ומדליק את האש [מפני שבהרבה זמנים, כגון בימות החמה, אין צורך בחימום מערכת ההסקה. מלבד המערכת המבוארת כנ"ל בהע' 11, שם בדרך כלל הבוילר פועל כסדר כדי שיוכלו לקבל מים חמים מיד]. לכן לא די בכך שהתרמוסטט שבתוך הדוד הגדול יפעיל את המנוע, אלא צריך גם להפעיל את מערכת ההסקה.

13 ובהדלקת אש זו יש ב' דרכים כנ"ל.

14 בשפת המדינה Tank less hot water או Heat on demand.

15 כאן בארצה"ב פעול כלי זה על ידי געז ואש, אך יש מקומות שעושים זאת גם על ידי גופי חימום ממתכת, שהמים עוברים כמה פעמים דרך גופי חימום אלו עד שמתחממים, ויש בזה צד קולא שאין אש ממש.

16 אך יש שאכן החמירו בזה, כדלקמן באות 21.

17 יש להעיר שבאמת לשון חדש וישן אינה נכונה, מאחר וגם שאר הסוגים היו בנמצא לפני הרבה שנים, אלא שלא היו מצויים כאן בניו-יארק.

גורמת להדלקת האש שתחת הדוד. ופתרוננו, הלא אש האש נדלקת על ידי פיילע'ט, הרי זו כמו כל הבערה ביו"ט לצורך אוכל נפש ואין בה כל חשש¹⁹.

אך אם נדלקת אש חדשה²⁰, והלא אסור להוליד ביו"ט אש חדשה, נאמרו שני טעמים להקל: א' יש ספק במציאות האש מעשה הוצאת המים באמת מדליק אש חדשה, מאחר ולפעמים האש כבר דולקת מחמת שהמים הצטננו מעצמם, וא"כ אין זה פסיק רישא והרי הוא מותר²¹. ב' גם אם וודאי מדליק אש חדשה, הרי זה נעשה בגרמא²², וגם אינו מתכוון לזה, ויש להתיר מאחר ופסיק רישא מותר על ידי גרמא²³. ואף שיש צד שהאש

אשר על כן, עלינו לבדוק קודם כל את הנידון בסוג הראשון, ומאיוזה טעם הותר, ובוזה נראה האם אכן אין ההיתרים שייכים בסוגים החדשים.

בסוג הראשון יש ד' חששות, ונפרט כל חשש עם פתרונו. חשש א' הוא בישול המים הקרים הנכנסים בדוד, שבהרבה מקרים לא ישתמשו בהם ביו"ט, וכגון שנפתח סמוך למוצאי יו"ט. ופתרוננו שגם המים שאינו משתמש בהם ביו"ט נחשבים כצורך אוכל נפש, מאחר שאי אפשר להגיע אל המים החמים מבלי לבשל מים אלו¹⁸.

חשש ב' הוא שהכנסת המים הקרים

18 הגרש"ז אויערבאך (שש"כ פ"ב הע' כ"ב), שו"ת ויען יוסף (ח"ג סימן שכ"ו ד"ה אמנם נראה), שו"ת שרגא המאיר (ח"א סימן מ"א אות ר'), ועוד.

19 בשו"ת באר משה (ח"א סימן מ"ד סוף אות א' במסגור) כתב שעל חלק ההבערה פשוט להקל, והוא דן במקרה שהאש נדלקת על ידי פיילע'ט.

20 כאן בארצה"ב אין סוג כזה מצוי, כפי שהתבאר לעיל, מאחר ודוד הפועל על ידי געז יש בו פיילע'ט, אך במקומות אחרים הוא מצוי [ראה בשרגא המאיר שם], וגם כאן יתכן שבמשך הזמן יהיה מצוי [בשו"ת ויען יוסף (שם) מבואר שהוא הבין שגם כאן אין פיילע'ט, וכבר העיר על זה נכדו בגילון ס"ד, וכנראה שהשאלה שנשאל שם היתה בסוג כזה].

21 הגרש"ז אויערבאך (שש"כ פ"ב הע' כ"ג) [וגם אין זה פ"ר ודאית כי שיש והטרמוסטאט נמצא במצב שבלא"ה המתקן יתחיל לפעול, ואז המים הקרים לא ישפיעו עליו כלל], שו"ת ויען יוסף (ח"ג סימן שכ"ג). היתר זה הוא גם אחד מיסודי היתר הגרש"ז לענין פתיחת דלת מקרר, כמבואר בדבריו בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן י' אות ט', ו' אות י' ד"ה ועוד נלענ"ד).

לחוספת ביאור בהיתר שאינו ודאי, פתיחת הברז אינה עבור הדלקת האש, אלא לצורך הוצאת המים, ומאחר שאין זה פס"ר אין איסור. ואף שהספק האם האש תדלק הוא ספק לשעבר, ונחשב כספק פסיק רישא, מכל מקום הכרעת שו"ע הרב (רע"ז קי"א סק"א) והמשנה ברורה (סימן שט"ז סעיף ג' בה"ל ד"ה ולכן יש) שספק פס"ר בדרבנן מותר.

ויש להעיר שבבית קטן הדבר רחוק שמשמש בדיוק בעת פתיחת הברז תהיה כבר אש, ובפשטות זה כבר נחשב פסיק רישא, וכמשמעות שו"ע הרב (סימן ש"ב סעיף ב' במסגור), וכן כתב בביאור הלכה (סימן רע"ז סעיף א' ד"ה שמא) בשם מהרש"א, וכן נראה שנקט במשנה ברורה לדינא (סימן שכ"ח ס"ק קנ"א) [אך בסימן רע"ז סעיף ג' ד"ה על ידי מבואר שחשבו כאינו פס"ר, ויעשה על ידי גרין], ומאידך יש שהחשיבו זאת כאינו פס"ר, וכמשמעות דברי הגרש"ז הנ"ל [וכן כתב בעוד מקומות, כגון במאורי אש החדש (ח"ג עמ' תתל"ז) לענין ניצוץ הנעשה בשעת חיבור מעגל בורם חילופי, שהחשיבו כאינו פס"ר].

22 מאחר והדלקת האש נעשית רק לאחר כמה שלבים, א' פתיחת ברז המים החמים מניחה למים הקרים להכנס בדוד. ב' המים הקרים מצננים את המים החמים שבדוד. ג' המים הצוננים שבדוד מפעילים את סיבוב התרמוסטט. ד' סיבוב התרמוסטט פותח את צינור הגעז, ובוזה נדלק הגעז על ידי עלעקטריק עגנייטע'ר. וראה עוד באות 21 בצדדים שאינה גרמא.

23 שו"ת ויען יוסף (ח"ג סימן שכ"ג ד"ה היוצא לנו). והיתר זה כתב הגרש"ז במספר מקומות אחרים, ראה במנחת שלמה (ח"א סימן י' אות ו' ד"ה גם) לענין דלת מקרר [נראה שזהו ההיתר העיקרי שלו לענין מקרר], ובשש"כ (פי"ב הע' נ"א) לענין שפיכת מים לכיור שהמים שבו נשפכים לקרקע זרועה. ונראה שכן כוונתו בנידון שלנו במים חמים, שכתב (שש"כ פ"ב הע' כ"ג) [וגם אם נדלק החשמל, לית לן בה מכיון דהוה גרמא דהבערה לצורך או"י] [אף שנקט חשמל, כוונתו לסוג הבעור על ידי געז שהרי הוא מסיים שהרי זו 'הבערה', וגם בפרק א' שעליו מציין שם דן בסוג כזה. או שכוונתו שפועל על ידי מתכת לזהות שיש לה דין אש ממש, אך בפועל אין מציאות שאכן תבוא לדרגה כזו], והיינו מאחר שהוא רק אינו מתכוון אין לאסרו בגרמא [שהלא סתם גרמא אסורה מלבד במקום הפסד, כמבואר ברמ"א (של"ד סעיף כ"ב)], או שכוונתו שגרמא בדבר ששייך לאוכל נפש ואפי' מלאכה שלא הותרה לצורך אוכל נפש קלה יותר. וע"ע בשו"ת חלקת יעקב (אר"ח סימן ע"ו, אות ז'-ח'), שהעלה לענין מקרר צד זה של פס"ר בדרך גרמא, ובאופן שהחשש הוא רק דרבנן [כגון ביו"ט]

הבערה), שמאחר שמעשה הכיבוי נעשה בגרמא, וגם אינו מכונן, יש להתירו כפס"ר בגרמא²⁸.

לסיכום, ההיתר ברוד הישן היה, שבישול המים הוא צורך אוכל נפש, וגרימת הדלקת האש [לפעמים אש חדשה] וזירוז כיבוי מותרות מצד פסיק רישא בגרמא [ובהדלקה יש עוד סניפים]. ואף שיש שפקקו על היתרים אלו, מכל מקום זהו טעם המתירים, ועיין עוד להלן באות 21.

דין הסוג השני

קעת נבוא לרון בסוגים החדשים, וברור שלענין הבישול אין חילוק בינם ובין הסוג

תדליק מיד, מכל מקום אינו ברור בוודאות ואינו פס"ר²⁴.

חשש ג' הוא שבעת סגירת זרם המים ממהרים המים שבתוך הדוד להתבשל, מפני שכל שעה שהברז פתוח ונכנסים מים קרים לדוד אינם יכולים להתבשל. ופתרונו, אם סגר באמצע יו"ט הלא אפשר לומר שסגר כדי שיהיו לו מים חמים לאחר זמן. וגם בסוף יו"ט יש לומר שיציאת המים מפריע לו וסגירתם היא כצורך אוכל נפש²⁵. וגם לולי זאת יש בזה ההיתר של פס"ר על ידי גרמא.

וחשש ד' הוא שסגירת הברז ממהרת את כיבוי האש²⁶ לאחר גמר בישול המים, וכיבוי אסור ביו"ט²⁷. ופתרונו כפתרון חשש ב' (חשש

התיר. וכע"ז יוצא גם מדברי שו"ת מנחת יצחק (ח"ב סימן ט"ז אות ט"ז) להקל מחמת סברא זו במקום שיש רק חשש איטור דרבנן.

היתר זה של פס"ר בגרמא כבר כתבו בשו"ת אבני נזר (סימן קצ"ד אות ב'), ועוד מגדולי הפוסקים. ויש משמעות לזה גם מדברי מחצית השקל (סימן רס"ה סק"ב ד"ה ועוד דקיימא לן) [אך ראה מה שכתבנו בדבריו בספרי הליכות השבת (ביאורי השלחן רס"ו אות נ"ד)].

24 והיינו שהוא ספק פסיק רישא כנ"ל. פרט זה נתבאר בדברי הגרשו"א לענין מקרה (מנחת שלמה סימן י' אות ט'). ובויען יוסף ובאר משה (ח"א סימן מ"ד, וצ"ע לזה בח"ח סימן קל"ה וקנ"ח) מבואר שלדעתם גם אם ידלק מיד הרי הוא רק גרמא, מאחר שנעשה על ידי כמה פעולות באמצע [אף שנעשה בכרגע] וכן צידד הגרשו"א (שם אות י' ד"ה ועוד) [מאחר שפעולת התרמוסטט עצמו נעשית על ידי פעולה של התפשטות].

ובנוסף לזה יש עוד שני סניפי קולא, והם: מה שנדלק לאחר זמן יש בו צד להיתר מצד גרמא בלבד בלי זה שאינו מכונן, כדעת כמה פוסקים שהתירו גם מלאכה ביו"ט [ראה המצוין במשנ"ב (סימן תקי"ד שער הציון ל"א), אך בשו"ע הרב (שם סעיף ט') נקט להחמיר כמו בשבת]. ולכך שנדלק מיד יש לצרף את דעת הברכי יוסף (תק"ב אות א') שהתיר הבערת אש חדשה באופן שהיה אי אפשר מבע"י, וסמך על זה בכף החיים (שם סק"ב) במקום שיש מחלוקת [אך לפי הטעם שכתב בשו"ע הרב (תק"ב סעיף א') שהוא מטעם שנראה כמלאכה אין היתר זה שייך], ואף כאן יש לדון כן. וכן יש סניף להיתר מדעת תרומת הדשן (המובא במג"א שיי"ד סק"ה) שכל פס"ר בדרבנן מותר.

25 ועל כל פנים אפשר לומר בזה מתוך שהותר בישול לצורך אוכל נפש הותר גם שלא לצורך, והנידון יהא האם יש בזה מתוך, מאחר שהצורך שיש לו אינו בגוף הדבר אלא בהסרתו, ראה בשו"ע הרב (סימן תקי"ז ס"ב) [ומטעם זה אפשר שלא שייך טעם של אוכל נפש גופה]. וכעת לא דאיתי בדברי האחרונים שיתייחסו לחשש זה, שממהר את חימום המים, וכנראה שפשוט להם טעמם האמור בפנים.

26 כאשר האש כבר דולקת, כגון שבעת הוצאת המים כבר נדלקה, וכן באופן שלא נדלקה עדיין יש חשש שלאחר שתדלק תמהר לכבות.

27 המציאות הוא שגם כשיש פ"לע"ט הוא אינו מחובר לאש הגדולה, ובעת שהאש הגדולה כבה, הרי זה כיבוי לגמרי, שאין שיכות בין אש זו לפיילע"ט [והרי זה כהדלקת נר מנר אחר, שברור שכיבוי הנר השני הוא כיבוי לגמרי, אף שהנר הראשון עדיין דולק]. ובלאו הכי הלא אסור להקטין ולכבות מקצת אש ביו"ט [ראה רמ"א (תקי"ד סעיף א'), שו"ע הרב (שם סעיף ב'), שש"כ (פרק י"ג הע' נ"ב), שו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סימן קט"ו, וח"ד סימן ק"ג), חוט שני (יום טוב, פי"ג, סק"ג אות ג')]. וגם אין אומרים מתוך לענין מלאכת כיבוי, כמבואר בשו"ע הרב (סימן תקי"ז ס"ב), ומשנ"ב (שם שער הציון סק"ז).

28 שו"ת באר משה (ח"א סימן מ"ד) התיר מטעם גרמא [בין בהבערה ובין בכיבוי, אלא שבהבערה לא הוצרך לזה מאחר שמיידי באופן שאין אש חדשה] ולדעתו גרמא זו עדיפה משאר גרמא [ויש לדון בדבריו ואכמ"ל]. אך הגרשו"א אויערבאך בשו"ת ויען יוסף לא התייחסו כלל לחשש זה, ונראה שכבר כללו את ההיתר בזה שביארו שבהבערה אין חשש מטעם פס"ר בגרמא, שזה מיישב גם חשש זה.

מאותו טעם גופו, שלענין עלעקטריק יש גם את דעת הפוסקים שהוא איסור קל של מוליד³⁰, או שאין בו איסור ברור, ולכן אולי יותר קל לסמוך בו על היתר של פס"ר בדרך גרמא.

ונראה שלמעשה יש לדמות נידון זה לגמרי לנידון פתיחת דלת מקרר, שגם שם עיקר ההיתר מיוסד על כך שהוא פס"ר בגרמא³¹, וגם הוא פועל על ידי עלעקטריק שיש בו צד חומר וצד קל כנ"ל. ובדין מקרר יש ג' מנהגים: א' יש הפותחים כרגיל³². ב' יש החוששים שלא לפתחו אלא בשעה שהמנוע פועל³³. ג' יש שאינם פותחים אלא בשינוי [כשאינן המנוע פועל], כדי שוודאי לא יהא בזה צד איסור תורה³⁴. וא"כ בנידון דידן יעשו בדיוק כמו במקרר, שדינו שוה³⁵.

הראשון, ולכן עלינו לדון רק על מה שכח החימום נדלק וכבה.

בסוג השני הפועל לגמרי על ידי עלעקטריק, יש את עיקר ההיתר של פס"ר בגרמא, בין על ההדלקה ובין על הכיבוי, מאחר וכח העלעקטריק אינו מתחיל לפעול עם פתיחת הברז, וכן אינו נפסק מיד [שהתרמוסטט שלו אינו פועל על ידי עלעקטריק].

אך יש בזה צד חומר, מאחר ובעוד בסוג הפועל על ידי אש בלי עלעקטריק עיקר השאלה היא מצד הוצאת אש חדשה [כשאינן פיילע'ט] ומצד כיבוי אש, ששניהם הם בוודאי רק איסורים דרבנן²⁹. הרי בזה שפועל בעלעקטריק יש צד איסור תורה לדעת הפוסקים שכל הפעלת עלעקטריק היא ככלל איסור בונה. אך מאידך יש בזה גם צד קולא

29 שלענין הולדת אש נקטינן שהוא דרבנן, כמבואר בשו"ע הרב (תק"ב סעיף א'), [ומשמע שהחשיבו כמו שאר איסור מוליד של מרסק שלג, וכן משמע גם בפרי מגדים (שם מ"ז סק"א) בדעת הרע"ב, ובשו"ע הרב ביאר כדברי הרע"ב גם בדברי הרמב"ם, ושוב יש לדון בו את הקולות שמצינו לענין מוליד כזה, כגון באופן שאינו מכוון שמוותר לדעת כמה פוסקים]. וכן כיבוי הוא מדרבנן מצד מלאכה שאינה צריכה לגופה.

30 וכבר התבאר לעיל שבמציאות אין המתכת מגיעה עד חום של להט ולכן אין בזה נידון של הבערה.

31 היינו בנוגע שיפעל מיד הוי ספק פס"ר, ובנוגע להקדמת פעולתו הוא פס"ר בגרמא. והוה עיקר יסוד ההיתר לדעת הגרש"ז אויערבאך, כמבואר בתשובתו.

32 על סמך היתר הגרש"ז אויערבאך שמיקל מצד שהוא פס"ר בגרמא (מנחת שלמה ח"א סימן י' אות ו' ד"ה גם פשוט), וגם לא ברור שמעשיו פועלים שינוי (שם אות אות ט', ואת י' ד"ה ועוד נלענ"ד), ובצירוף שלדעתו אין בהפעלת מכשיר עלעקטריק איסור ברור, ועל כל פנים לדעתו במכשיר שלצורך עצם תשמישו צריך לפעול ולהפסיק כסדר גם החזו"א מודה (ע"ש אות ו') [ראה עוד בזה במכתבים שבינו לחזו"א הנדפסים בספר בנין שבת, וכן במאורי האש (החדש ח"ג)]. אך באמת גם במקום שיש נידון של איסור תורה ממש כגון מבשל התיר הגרש"ז א' בשני צירופים אלו, שלא ברור שמעשיו יעשו שינוי, ופס"ר בגרמא, כמבואר בדבריו (מאור השבת, ח"א מכתב רש"ז י"ב אות ד') לענין מיחם הפועל על ידי תרמוסטט.

33 שו"ת אגרות משה (ח"ב סימן ס"ח בסופו) [שם לא ביאר טעמו, אך מדבריו בח"ד (סימן פ"ד) יש ללמוד שהוא חושש שהפעלת עלעקטריק היא איסור תורה. וכבר תמהו האחרונים, שהוא עצמו התיר (בח"ד סימן ע"ד אות כ"ח) לפתוח דלת תנור בשבת גם אם הוא פועל על ידי תרמוסטט, כיצד מקרר חמור מזה], שו"ת מנחת יצחק (ח"ב סימן ט"ז) [עיקר טעמו לאיסור הוא א' גם פס"ר בדרך גרמא לא ברור להקל (אות י"ד-ט"ו)]. ב' אף שבדרבנן יש מקום להקל, בזה יש חשש של ניצוץ היוצא, שלדעתו יש בו חשש איסור תורה (כיום אין חשש של ניצוץ). אך לדעת החזו"א לא חשש, אף שבשאר מקומות חשש לדבריו, שו"ת חלקת יעקב (או"ח סימן ע"ו). ובדעת החזו"א אין הוראה ברורה, יש שהביאו משמו שהתיר בשעה שהמנוע פועל, ויש שכתבו שהתיר רק על ידי שעון שבת, ויש שכתבו שגם בזה אסור, ראה בארחות רבינו (ח"א שבת אות קע"ב), וחוט שני (ח"א עמ' קצ"ט) [שם ביאר שאסור גם בשעה שפועל, גזירה שמא יפתח כאשר אינו פועל].

34 לתשומת לב, כל האמור כאן הוא בענין המקרר הישן והרגיל, אך כיום בהרבה מקרים יש כעין מאגר אלקטרוני הסופר את מספר פתיחת הדלת, והוא משפיע על ההפשרה האוטומטית ועוד כמה דברים. ובזה הנידון חמור, ואין בו את רוב צדדי ההיתר שנאמרו במקרר ישן, והעצה לזה הוא להדביק מערב שבת את הכפתור שאחורי הדלת בנייר דבק, וזה יסלק את חשש זה, וישוּב לנידון של המקרר הישן. אך כיום ישנם כבר סוגי מקררים בהם אין כפתור רגיל, אלא ווסת המופעל על ידי מגנט [magnet].

35 ראה להלן בהע' 41, שלענין דוד מים הוי פס"ר דניחא ליה. ובמקרה יש לצדד שהוה פס"ר דלא ניחא ליה, ולכן

עלעקטריק, וכעין הסוג השני. ולכן נראה שדינו שוה, שהמיקל בפתיחת דלת מקרר יכול להקל גם בזה, והמחמיר בו יחמיר גם כאן.

בקובץ ס"ד האריך הגרמ"מ וייסמנדל שליט"א לאסור את השימוש בסוג השלישי, ועיקר נימוקו עמו מפני שאין לחשוב כגרמא מאחר ודוד זה עשוי מתחילתו באופן שפתיחת המים החמים מכניסה מים קרים וזה משפיע על גופי החימום. אך אף שבאמת דבריו נכונים מאד, וכן דעת כמה מגדולי האחרונים שדבר כזה אינו בכלל גרמא, מכל מקום הרי שלפי דבריו גם בסוג הישן היה עלינו לאסור, מאחר וסגירת המים גורמת לכיבוי האש³⁸, ואכן יש שהחמירו מטעם זה גם בסוג הישן³⁹. אך המתירים בסוג הישן החשיבו אותו כגרמא⁴⁰, ובפשטות אין שום חילוק בינו ובין הסוג השני והשלישי⁴¹.

ובסוג זה יש עצה פשוטה למבקש להחמיר, והוא לחברו לשעון שבת שיפסיק פעולתו בשעה שרוצה להשתמש בו, ויפעילו לאחר זמן, באופן שגם אילולי שהיה נטול מים חמים [ומכניס מים קרים] היתה המתכת מתחילה להרתיח מיד בחיבורה לעלעקטריק, ונמצא שהוצאת המים לא שינתה כלל בפעולת הדוד³⁶. ואפשר לערוך זאת לכמה פעמים ביום טוב, שאחרי כל סעודה יפסיק לפעול, וישוב לפעול לאחר כמה שעות.

דין הסוג השלישי

נראה שהסוג השלישי הוא באותו נידון של הסוג השני, מאחר ועיקרי ההיתר של פס"ר בגרמא שייך אף בו, גם באופן שהבוליער של מערכת החימום פועל בלי פיילע'ט³⁷. אך יש בו צד חומרה שיש בו גם

יש מקום לומר שגם מי שמיקל במקרר לפתחו כרגיל יזהר במים חמים לפתחו על ידי שינוי, מאחר שבמקרה אם נקבל שהו פס"ר דלא ניחא ליה שוב אין עוד חשש של איסור תורה גם לפי דעת החזו"א משא"כ בדוד מים. 36 ואף שגורם שיצטרך לפעול יותר זמן כדי לחמם את המים, גרמתו היתה רק שלא יכבה, וכעין הסוגר חלון כדי שלא יכבה נרו.

37 וכמבואר לעיל באות 13, שגם בסוג הישן (הראשון) הפועל בלי פיילע'ט בהכרח שהוצרכו להיתר זה לענין הכיבוי שנעשה בסגירת ברו המים.

38 וגם בעת הפתיחה יש כמה מהם שפעלו על ידי עלעקטריק עגנייטע'ר כנ"ל. 39 ראה בשו"ת משנה הלכות (ח"ה סימן ס"ח בסופו בד"ה ולפמ"ש), שאף שהעלה שיש בו את הצדדים של גרמא ואינו מכוון, כתב שהזהיר בדבר ה' יחמיר בזה. וגם בשו"ת מנחת יצחק (ח"ב סימן ט"ז אות י"ד-ט"ו) וחלקת יעקב (או"ח סימן ע"ו אות ז') מבואר שלא התירו בפס"ר בדרך גרמא [אך בשאלה דרבנן מבואר בשניהם להקל, עיין מנח"י אות ט"ז, וחלק"י אות ח']. וכן נהגו להחמיר בזה אצל מרן אדמו"ר מסקווירא שליט"א, וכנראה שהוא מחשש הסגירה [שעל הפתיחה על פי רוב יש פיילע'ט ואין חשש].

40 ויש לזה סמך מדברי כמה מגדולי הפוסקים, כפי שהעיר הגרמ"מ בעצמו, ובעיקר מדברי המשנה ברורה (סימן רנ"ב סעיף ה' ד"ה להשמעת) [שהסתפק במלאכה שנעשתה אחרי זמן גם לפי דעת האבן העזר], והארכנו בזה במאמר שנדפס בקובץ זרע יעקב (חוברת ל' עמ' תקל"ב ולהלן) בענין שימוש בשבת במים העוברים דרך 'אי-זי פילטער' [E-Z Filter].

41 פרט לכך שיש בו גם עלעקטריק, שהתבאר לעיל שאין זה נושא חדש והיא השאלה לענין מקרר. והגרמ"מ טען (שם עמ' ס"ג אות ח') שהענין שלנו חמור מדין מקרר, שכאן הוא פס"ר דניחא ליה מאחר שניחא ליה שמים קרים יכנסו לדוד ויתבשלו, אבל במקרה דנו האחרונים שהיו לא ניחא ליה מאחר שלא ניחא ליה בכניסת האויר החם. אך אף שדבריו נכונים בזה שכאן הו"י ניחא ליה [אך מה שכתב באות ז' שהו"י מכוון מאחר שצריך למים לאחר זמן, צ"ע ומה בכך, הלא למעשה לא כיון לזה] לפי הנראה אין בזה נפק"מ לענין הלכה, אחר שהעלה הגרש"ז אויערבאך (מנחת שלמה ח"א סימן י' אות ד') שנראה עיקר שגם במקרה הו"י ניחא ליה, מאחר ולאחר שנכנס החום ניחא ליה שיפעל המנוע, ועם כל זה התיר מחמת פס"ר בגרמא ושהיא רק שאלה של עלעקטריק, וכן מצינו (שש"כ פ"ב הע' כ"ג) שהתיר בפירוש לענין בוליער של מים חמים, אף שיש בו פעולת עלעקטריק, וכן התיר במיהם כנ"ל בהע' 32. ועוד יש להעיר שגם בסוג הראשון של דוד מים חמים, בשעת הסגירה ניחא ליה שהאש כבה, מאחר ויש לו הפסד אם ידלק כסדר, ואם נכון שבמקום שהו"י ניחא ליה אין להקל, הרי שאין היתר לסגור את המים החמים.

רק יש מקום לומר שגם מי שמיקל במקרר לפתחו כרגיל יזהר במים חמים לפתחו על ידי שינוי, מאחר שבמקרה אם נקבל שהו"י פס"ר דלא ניחא ליה שוב אין עוד חשש של איסור תורה גם לפי דעת החזו"א משא"כ בדוד מים.

דין הסוג הרביעי

אך בסוג הרביעי, מאחר שעל ידי פתיחת המים מיד נדלקים גופי החימום בכח ראשון של המים, ואין זו גרמא, והיא אש חדשה בלי פיילע'ט, וגם בשעת סגירת המים כבים גופי החימום, נראה שברור בזה לאיסור.

סיכום

התבארה המציאות בד' סוגי הדודים המצויים.

התבאר היתר הפוסקים בסוג הראשון, שחלק הבישול הוא לצורך אוכל נפש, וחלק ההבערה והכיבוי הוא ספק פסיק רישא,

בצירוף פס"ר בדרך גרמא.

התבאר שבסוג השני נוספה עוד שאלה מצד עלעקטרי'ק, ודינו שוה לדין פתיחת דלת מקרר בשבת, כל אחד לפי מנהגו.

התבאר שדין הסוג השלישי שווה לדין הסוג השני, ושוה לדין פתיחת דלת מקרר.

התבאר שאף שיש מפקקים האם זה נחשב גרמא, מצד פקפוקים אלו יש לאסור גם את השימוש בסוג הראשון הישן, ואין חילוק בין הישנים לחדשים, ולכן אותם שנהגו להקל בישנים יכולים להקל גם בחדשים.

התבאר שבסוג הד' אין להשתמש ביו"ט.

עיקר התשובה הוא האחדות

בגמ' (ר"ה יח.) וכולן נסקרין בסקירה אחת, הנה יקשה קצת מה השמיענו בזה שנסקרים כאחת כי אין זה דבר חדש לנגד כבודו יתברך אשר במאמרו ברא בריותיו כולם ויוצר אין הלא יביט. ויראה שהתנא רמז לנו עצה ותושי' לעבודת השי"ת והורה דרך התשובה הנכונה כי כבר הי' לעולמים אנשי חיל אשר נגע יראת ה' לבבם להקיץ מתמונתם ולישר אורחותם ועשו סיגופים והרבו לענות נפשותיהם למרק חטאתיהם ולהכין עמם לקראת אלקינו.

אכן עדיין אין זה תשובה העיקריות ובעז"ה בדורות אלו שלח לנו עבדיו הצדיקים אשר פתחו הדרך לפנינו להורות כי תשובה העיקרית הוא ליחד לבבינו באהבת חברים ולהסתכל ביתרון זולתו מעבודת השי"ת ומידיעת בוראן ושלא לראות חסרונו ח"ו, ולהרחיק נרגן מפריד המעורר מדנים ולהתגבר עליו, ובפרט בדורות אלו אשר כל מגמת היצה"ר לאחוז בזה, וצריך זהירות וזריזות גדול להלחם נגדו.

ודבר זה היותר צריך בימים האלה הקדושים והנוראים הבעל"ט אשר הם עת משפט לאלקי יעקב וצריכים אנו לרחמים לצדקינו במשפט. וצריך להתעורר לתשובה שלימה יותר ויותר מכל השנה ועיקר התשובה להתאחד עם כל אחד ואחד באהבה ובלב אחד לעבוד השי"ת ולהטות שכס אחד ועי"ז מתעורר עולם התשובה ועולם הרחמים ועולם הרצון וזה רמז באמרו וכולם נסקרים בסקירה אחת, פי' שצריך להתדבק ולהתקשר זה לזה, ושניהם נסגרין זה לתוך זה בלב כל אחד וזה רמז במלת אח"ת, שנהיו לאגודה אחת לעבוד השי"ת בכל לב.

(מאור ושמש סו"פ תצא)